

همراهی دیرین

نگاهی به جایگاه و کارکرد نخبگان کرد در دولت مرکزی ایران
دوره های صفویه و قاجار

دکتر کورش هادیان

سرشناسه: هادیان، کورش، ۱۳۴۵ -
 عنوان و نام پدیدآور: همراهی دیرین: نگاهی به جایگاه و کارکرد نخبگان کرد در دولت
 مرکزی ایران دوره‌های صفویه و قاجار/ کورش
 هادیان.
 مشخصات نشر: سندج: کانی کتب، ۱۳۹۳.
 مشخصات ظاهری: ۳۲۶ص.
 شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۴۷۷۳-۶-۴
 وضعیت فهرست نویسی: فیا
 عنوان دیگر:
 موضوع: نگاهی به جایگاه و کارکرد نخبگان کرد در دولت
 مرکزی ایران دوره‌های صفویه و قاجار.
 موضوع: کردان -- ایران -- تاریخ -- ۹۰۷ - ۱۱۱۸ ق.
 موضوع: نخبگان -- ایران
 موضوع: کردان -- ایران -- وضع اجتماعی
 موضوع: کردان -- ایران -- تاریخ -- ۱۱۹۳ - ۱۳۴۴ ق.
 رده بندی کنگره: DSR/۷۲ ک ۲۵۴ ۱۳۹۳
 رده بندی دیویی: ۹۵۵/۹۸۴
 شماره کتابشناسی ملی: ۳۷۱۲۰۳۲

شناسنامه‌ی کتاب

نام کتاب: همراهی دیرین
 تألیف: دکتر کورش هادیان
 صفحه‌آرایی و آماده‌سازی: سندج: توسعه کتاب
 +۹۸ ۸۷ ۳۳ ۱۷ ۳۲ ۴۳
 +۹۸ ۸۷ ۳۳ ۱۷ ۳۲ ۴۳
 ناشر: کانی کتیب
 شمارگان: ۲۰۰۰ جلد
 سال و نوبت چاپ: یکم ۱۳۹۴
 مرکز پخش: سندج، کانی کتیب
 +۹۸ ۸۷ ۳۳ ۱۲ ۵۲ ۵۹
 +۹۸ ۹۱۸ ۱۷ ۱۷ ۲۵۷
 ناظر چاپ: شوان طاهری
 نرخ: ۱۲۰۰۰ تومان

حق چاپ برای کانی کتیب محفوظ است.

فهرست مطالب

پیش گفتار.....	۱۳
فصل نخست: کلیات.....	۱۷
۱-۱- اشاره‌ی ضروری.....	۱۷
۲-۱- چارچوب نظری پژوهش.....	۱۷
۱-۲-۱- جامعه‌شناسی تاریخی به مثابه یک نگرش ترکیبی.....	۱۸
۲-۲-۱- نظریه‌ی نخبگان، جامعه و حکومت.....	۲۰
۱-۲-۲-۱- نخبگان و کنش تاریخی.....	۲۴
۳-۲-۱- گرایش‌های قومی، پیامد روی کار آمدن دولت مدرن در ایران.....	۲۵
۴-۲-۱- معادله‌ی سه وجهی گردش قدرت در بخش‌هایی از تاریخ ایران: دولت، ایل، جامعه.....	۲۸
۳-۱- شناخت، نقد و ارزیابی منابع.....	۳۱
۱-۳-۱- برخی منابع تاریخی دوره‌ی صفوی.....	۳۱
۲-۳-۱- برخی منابع تاریخی دوره‌ی قاجار.....	۴۴
آثار چندگانه‌ی اعتمادالسلطنه.....	۴۹
۳-۳-۱- نشریات.....	۵۸
فصل دوم: تبیین و مقایسه‌ی جایگاه نخبگان کرد در دولت مرکزی صفویه و قاجار.....	۶۱
تبیین و مقایسه‌ی جایگاه نخبگان کرد در دولت مرکزی صفویه و قاجار.....	۶۱
۱-۲- معرفی ایلات و طوایف کرد.....	۶۱
۱-۱-۲- اردلان.....	۶۵
۲-۱-۲- بازوکی.....	۶۶

- ۶۷..... ۲-۱-۳- چگینی
- ۶۸..... ۲-۱-۴- دُنبلی
- ۶۹..... ۲-۱-۵- روزکی
- ۶۹..... ۲-۱-۶- زنگینه
- ۷۳..... ۲-۱-۷- زیک
- ۷۴..... ۲-۱-۸- سیاه منصور
- ۷۴..... ۲-۱-۹- کردهای خراسان، چمیشگزک (شادلو، زعفرانلو، عمارلو)
- ۸۰..... ۲-۱-۱۰- کلهر
- ۸۲..... ۴-۱-۱۱- گروس
- ۸۲..... ۲-۱-۱۲- مافی
- ۸۳..... ۲-۱-۱۳- مکاری
- ۸۵..... ۲-۲- تبیین و مقایسه‌ی نقش نخبگان کُرد در شکل‌گیری صفویه و قاجار
- ۹۷..... ۲-۳-۲- تبیین و مقایسه‌ی جایگاه نخبگان کُرد در دولت مرکزی، صفویه و قاجار
- ۹۷..... ۲-۳-۱- مناصب نخبگان کُرد در دولت مرکزی، دوره‌ی صفوی
- ۹۸..... ۲-۳-۱-۱- دولت‌مردان کُرد در مرکزیت حکومت
- ۹۸..... صدارت
- ۹۹..... قورچی‌باشی
- ۱۰۰..... امیرآخورباشی
- ۱۰۱..... امیرالامرای اکراد
- ۱۰۱..... اتابکی (للیگی) فرزندان شاه
- ۱۰۲..... ۲-۳-۱-۲- ریاست ایل، به‌مثابه جایگاهی حکومتی
- ۱۰۴..... ۲-۳-۱-۳- دولت‌مردان کُرد منصوب حکومت، خارج از مرکز
- ۱۱۰..... ۲-۳-۱-۴- دولت‌مردان کُرد و صف‌بندی‌های درون‌حکومتی
- ۱۱۶..... ۲-۳-۲- جایگاه نخبگان کُرد در دولت مرکزی، دوره‌ی قاجار
- ۱۱۶..... ۲-۳-۱-۲- دولت‌مردان کُرد در مرکزیت حکومت
- ۱۱۶..... صدارت

فرماندهی نیروهای مسلح.....	۱۱۸
۲-۲-۳-۲- دولت مردان کرد در حکومت ایالت‌ها.....	۱۲۵
۲-۳-۲-۲-۱- خراسان.....	۱۲۵
۲-۳-۲-۲-۲- آذربایجان.....	۱۳۱
۲-۳-۲-۳- دیگر مناطق کشور.....	۱۳۶
۲-۳-۳- نخبگان انتخابی.....	۱۴۰
۲-۴- مقایسه‌ی جایگاه نخبگان کرد در دوره‌های صفوی و قاجار.....	۱۴۳
فصل سوم: تبیین و مقایسه‌ی کارکرد نخبگان کرد در دولت مرکزی دوره‌های	
صفوی و قاجار.....	۱۵۷
تبیین و مقایسه‌ی کارکرد نخبگان کرد در دولت مرکزی دوره‌های صفوی و قاجار	
.....	۱۵۷
۱-۳- مشارکت نخبگان کرد در دفاع از تمامیت ارضی.....	۱۵۷
۳-۱-۱- مشارکت نخبگان کرد در دفاع از تمامیت ارضی، دوره‌ی صفوی.....	۱۵۸
۳-۱-۱-۱- استقرار کردها در مرزهای شرقی.....	۱۵۹
۳-۱-۱-۲- امرای بلندپایه به‌مثابه مدافعان تمامیت ارضی.....	۱۶۱
۳-۱-۱-۳- کارکرد چندوجهی حاکمان مناطق مرزی در دفاع از تمامیت ارضی.....	۱۶۶
.....	۱۶۶
۳-۱-۱-۴- رؤسای ایلات در مقام مدافعان تمامیت ارضی.....	۱۶۹
۳-۱-۱-۵- مقامات دربار در جایگاه مدافعان تمامیت ارضی.....	۱۷۲
۳-۱-۱-۶- موارد نقیض فرضیه‌ی دفاع از تمامیت ارضی.....	۱۷۳
۳-۱-۲- مشارکت نخبگان کرد در دفاع از تمامیت ارضی، دوره‌ی قاجار.....	۱۷۶
۳-۱-۲-۱- مرزهای ایران و روس.....	۱۷۷
۳-۱-۲-۲- موضوع هرات در مرزهای شرقی.....	۱۸۲
۳-۱-۲-۳- مقابله با هجوم ترکمن‌ها در شمال شرق.....	۱۹۰
۳-۱-۲-۴- مرزهای ایران و عثمانی.....	۲۰۱

- ۲۰۴..... ۱-۲-۵- مرزهای جنوب
- ۱-۳-۳- مقایسه‌ی نقش نخبگان کرد در دفاع از تمامیت ارضی در دوره‌های صفوی و قاجار..... ۲۰۵
- ۲-۳-۲- مشارکت نخبگان کرد در مدیریت بحران..... ۲۰۸
- ۱-۲-۳- مشارکت نخبگان کرد در مدیریت بحران، دوره‌ی صفوی..... ۲۱۰
- ۲-۳-۱-۱- بحران اولامه تَکَلُو..... ۲۱۰
- ۲-۳-۱-۲- بحران القاص میرزا..... ۲۱۳
- ۲-۳-۱-۳- بحران غازی خان تَکَلُو..... ۲۱۵
- ۲-۳-۱-۴- بحران قلعه‌ی دِم دِم..... ۲۱۶
- ۲-۳-۱-۵- بحران خان احمدخان اردلان..... ۲۱۷
- ۲-۳-۱-۶- بحران خان احمدخان گیلانی..... ۲۱۹
- ۲-۳-۲- مشارکت نخبگان کرد در مدیریت بحران، دوره‌ی قاجار..... ۲۲۰
- ۱-۲-۲-۳- بحران جانشینی در زمان درگذشت عباس میرزا و فتحعلی‌شاه..... ۲۲۱
- ۲-۲-۲-۳- بحران سالار در خراسان..... ۲۲۲
- ۱-۲-۲-۲-۳- زمینه‌ها و مراحل شکل‌گیری بحران سالار..... ۲۲۲
- ۲-۲-۲-۲-۳- تبیین و مقایسه‌ی دو استراتژی حاکمیت در مدیریت بحران سالار..... ۲۲۷
- ۲-۲-۲-۲-۳- تبیین نقش نخبگان کرد در مدیریت بحران سالار..... ۲۳۴
- ۳-۲-۲-۳- بحران بابیه..... ۲۴۴
- ۴-۲-۲-۳- بحران‌های دوگانه در اصفهان..... ۲۴۶
- ۵-۲-۲-۳- بحران شاه‌رود و بسطام..... ۲۴۸
- ۶-۲-۲-۳- بحران در شیراز..... ۲۴۸
- ۷-۲-۲-۳- بحران کرمانشاه و نهاوند..... ۲۴۹
- ۸-۲-۲-۳- بحران‌های چندگانه در آذربایجان..... ۲۵۰
- ۹-۲-۲-۳- بحران شیخ عبیدالله نقشبندی..... ۲۵۱
- ۱۰-۲-۲-۳- ارزیابی نامه‌ی تحریک‌آمیز منسوب به عزیزخان مُکری..... ۲۵۳

۳-۲-۳- مقایسه‌ی نقش نخبگان کرد در مدیریت بحران دوره‌های صفوی و قاجار	۲۵۵
۳-۳- مشارکت نخبگان کرد در اصلاح و آبادانی	۲۵۸
۳-۳-۱- مشارکت نخبگان کرد در اصلاح و آبادانی، دوره‌ی صفوی	۲۵۸
۳-۳-۱-۱- آثار گنجعلی خان زیک	۲۵۸
۳-۳-۲- آثار شیخ علی خان زنگنه	۲۶۱
۳-۳-۳- آثار امرای دُنبلی	۲۶۳
۳-۳-۲- مشارکت نخبگان کرد در اصلاح و آبادانی، دوره‌ی قاجار	۲۶۴
۳-۳-۱- پایه‌گذاری شهرهای جدید	۲۶۶
۳-۳-۲- اصلاح وضعیت نیروهای نظامی	۲۶۸
۳-۳-۳- اصلاحات اقتصادی و اجتماعی	۲۷۰
۳-۳-۴- دیگر فعالیت‌های عمرانی	۲۷۴
۳-۳-۳- مقایسه‌ی نقش نخبگان کرد در اصلاح و آبادانی در دوره‌های صفوی و قاجار	۲۷۵
۳-۴- حضور نخبگان کرد در روابط خارجی	۲۷۸
۳-۴-۱- حضور نخبگان کرد در روابط خارجی، دوره‌ی صفوی	۲۷۹
۳-۴-۲- حضور نخبگان کرد در روابط خارجی، دوره‌ی قاجار	۲۸۴
۳-۴-۱- روابط ایران و روس	۲۸۴
۳-۴-۲- روابط ایران و انگلیس	۲۹۳
۳-۴-۳- ایران و فرانسه	۲۹۴
۳-۴-۴- ایران و عثمانی	۲۹۶
۳-۴-۳- مقایسه‌ی نقش نخبگان کرد در روابط خارجی دوره‌های صفوی و قاجار	۲۹۸
نتیجه	۳۰۳
ارزیابی نتایج با عنایت به چارچوب نظری پژوهش	۳۰۵
ارزیابی موارد نقض فرضیه‌های تحقیق	۳۰۷

۳۰۸	استنباط پایانی
۳۱۱	فهرست منابع
۳۱۱	منابع فارسی
۳۲۴	مجموعه اسناد
۳۲۵	مجموعه مقالات
۳۲۶	منابع انگلیسی
۳۲۶	منابع کردی

www.ketab.ir

پیش‌گفتار

این‌که گفته می‌شود مورخان هر عصر، تاریخ را از نگاه خود می‌نگارند، از یک زاویه معطوف به شناخت نیازهایی است که در هر جامعه و هر دوره به گونه‌ای مستمر در حال دگرگونی است. مورخ ضمن تلاش برای دست‌یافتن به حقایق تاریخی، در پی پاسخ‌گویی به پرسش‌ها و یافتن نمونه‌هایی است که برپایه آن‌ها بتواند دست‌کم در یک موضوع، الگویی سه‌وجهی مرکب از:

الف) یافته‌ها و دریافته‌های تاریخی،

ب) واقعیت‌های روز جامعه،

ج) دانش نوین بشری،

ترسیم و به‌مخاطب امروزی که می‌تواند یک محقق دانشگاهی یا سیاست‌مدار یا مرجعی اثرگذار در برنامه‌ریزی‌ها و تصمیم‌گیری‌ها باشد، عرضه کند.

شکل‌گیری این سه‌ضلعی و ترکیب منطقی این سه مؤلفه می‌تواند برآیندی متعادل از مصالح و منافع دوسویه حاکمیت و جامعه داشته و نهایتاً استقرار چنین تعادلی، پیامدی چندوجهی مرکب از تأمین منافع و امنیت ملی، حفظ تمامیت ارضی و تضمین حقوق شهروندی خواهد داشت و فقدان رابطه‌ای متعادل بین مؤلفه‌های سه‌گانه می‌تواند پیامدهای زیان‌بار و بحران‌آفرینی هم‌چون نادیده‌انگاری واقعیت‌ها، تکرار آزمون‌های پرهزینه و کم‌فایده، تأکید بر روش‌های ناهمخوان با واقعیت‌های جامعه و استمرار دور باطل و چرخه‌ی معیوب بی‌اعتمادی دوجانبه را در بر داشته باشد.

روی دیگر این سخن آن است که افزایش شناخت تاریخی، موجبات کاهش شکاف، گسترش اعتماد و ایجاد و تثبیت تعادل و اعتدال در روابط

دوسویه‌ی جامعه و حاکمیت را فراهم خواهد آورد. بدیهی است که شکل‌گیری چنین حالت مطلوبی، در نخستین گام مستلزم تعریف رابطه‌ای عملیاتی برای گسترش حوزه‌ی اثرگذاری شناخت تاریخی در عرصه‌های سیاسی و اجتماعی و حاکمیتی است.

این پژوهش در پی آن است تا در موضوع روابط نخبگان جامعه‌ی کرد و دولت مرکزی ایران در دوره‌های صفویه و قاجار به‌طرح پرسش و تلاش برای یافتن پاسخی مبتنی بر مستندات تاریخی بپردازد و از این راه در مسیر تکمیل یکی از اضلاع سه‌گانه‌ی الگوی پیشنهادی حرکت کند.

به‌اجمال، هدف نگارنده شرح و تبیین این موضوع است که نخبگان کُرد در دوره‌های صفویه و قاجار در دولت مرکزی ایران در چه سطحی از قدرت و مرتبه‌ی سیاسی و اداری حضور یافته‌اند و کارکرد آن‌ها چه نسبتی با آن‌چه امروزه منافع، اهداف و امنیت ملی خوانده می‌شود، داشته است.

برپایه‌ی قرائن تاریخی ده‌ها تن از نخبگان و دولت‌مردان کُرد، اعم از شیعه و سنی، از میان خاندان‌ها و طوایف مختلف از جمله: زنگنه، مُکری، دُنبلی، گروسی، چُمشگُزک، زعفران‌لو، شادلو، بازوکی، اردلان، سیاه‌منصور، روزکی، چِگنی، محمودی، زیک، مافی، جهان‌بیگلُو و مُدانلو در دوره‌های گوناگون تاریخی، به‌ویژه صفویه و قاجار به‌عنوان دو دوره‌ی برجسته و مهم در تاریخ ایران، در سطوح گوناگون اداری، سیاسی و نظامی دولت مرکزی حضور یافته و امکان ایفای نقش و ارتقا تا بالاترین مراتب از جمله صدارت را داشته‌اند. حضور نخبگان کرد در مناصب حکومتی گاه به‌شکل احراز مقاماتی در دربار و مرکزیت حکومت و گاهی نیز در قالب انتصاب به‌عنوان حاکمان ایالت‌ها و شهرها نمود یافته است.

مطالعات تاریخی نشان می‌دهد که جهت‌گیری اصلی کارکرد نخبگان کرد حاضر در حاکمیت، پی‌جویی، حفظ و تأمین اهداف، منافع و امنیت کشور در

عرصه‌های داخلی و خارجی بوده و این عده رفتار سیاسی و کارکرد خود را در چارچوب سیاست‌ها و اهداف حاکمیت سامان‌دهی کرده‌اند.

این تحقیق به ترتیب زیر در سه فصل ارائه شده است:

نخستین فصل، با عنوان کلیات به تشریح چارچوب نظری پژوهش و نیز معرفی و نقد و ارزیابی برخی منابع تاریخی دوره‌های صفویه و قاجار اختصاص یافته است.

فصل دوم، با عنوان تبیین و مقایسه‌ی جایگاه نخبگان کرد در دولت مرکزی، دوره‌های صفویه و قاجار، در سه بخش سامان یافته است. در بخش نخست به اجمال و اختصار برخی ایلات و طوایف کرد معرفی شده‌اند، در بخش دوم، نقش نخبگان کرد در شکل‌گیری صفویه و قاجار تشریح و مقایسه شده و بخش سوم به تبیین و مقایسه‌ی جایگاه و مناصب نخبگان کرد در دولت مرکزی در دو دوره اختصاص دارد.

در فصل سوم، با عنوان تبیین و مقایسه‌ی کارکرد نخبگان کرد در دولت مرکزی، سعی بر این بوده تا برپایه‌ی قرائن تاریخی، مهم‌ترین کارکردهای نخبگان کرد حاضر در حاکمیت، ذیل چهار عنوان دفاع از تمامیت ارضی، مشارکت در مدیریت بحران، اصلاح و آبادانی و حضور در روابط خارجی در چهار بخش مجزا مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد.

تلاش و تأکید نگارنده بر استفاده از منابع اصلی، پرهیز از یک‌سویه‌نگری و استنباط منطقی از قرائن تاریخی بوده است. تا خوانندگان و آیندگان و تاریخ چه داوری کنند.